

El 'Llibre de la fundació de Sant Jeroni de Cotalba' (1569) de fra Joan Baptista de Salamanca

[*The Llibre de la fundació de Sant Jeroni de Cotalba (1569),
by Fra Joan Baptista de Salamanca*]

RUBÉN GALERA HERNÁNDEZ

Universitat de València

r.galahernandez@edu.gva.es / ORCID: 0000-0001-8579-3684

RESUM: L'Orde de Sant Jeroni ha produït llibres, al llarg de la història, que relaten la fundació dels seus monestirs. La llengua emprada en aquest tipus de produccions historiogràfiques ha sigut majoritàriament el castellà, fins i tot en els monestirs de la Corona d'Aragó. La troballa fortuïta del cronicó fundacional del monestir de Sant Jeroni de Cotalba dona compte que aquest cenobi, juntament amb el monestir de la Murtra (Badalona), es va mantenir fidel al català en aquest tipus de projectes cronístics. Partint d'aquest fet, en el present treball analitzarem el cronicó *Fundació del monestir de Sant Jeroni de Cotalba*, escrit per fra Joan Baptista de Salamanca en 1569, i totes les dades i dates anacròniques que posen en dubte la seua datació i l'autoria.

PARAULES CLAU: monestir de Sant Jeroni de Cotalba, segle xvi, fra Joan Baptista de Salamanca, historiografia jerònima

ABSTRACT: The Order of Sant Jeroni has produced books, throughout history, that relate the foundation of its monasteries. The language used in this type of historiographical productions has mostly been Spanish language, even in the monasteries of the Crown of Aragon. The fortuitous discovery of the founding chronicle of the monastery of Sant Jeroni de Cotalba shows that this cenobius, together with that of La Murtra (Badalona), remained faithful to Catalan language in this type of chronicle project. Based on this fact, in the present work we will analyze the chronicle *Fundació del monestir de Sant Jeroni de Cotalba*, written by the monk Joan Baptista de Salamanca in 1569, and all the anachronistic data and dates that cast doubt on its dating and authorship.

KEYWORDS: monastery of Sant Jeroni de Cotalba, 16th century, monk Joan Baptista de Salamanca, Jerome's historiography

Recepció: 26/03/2023. Acceptació: 30/03/2023. Publicació: 10/06/2023

1. Introducció

L'Orde de Sant Jeroni és una institució religiosa que va nàixer oficialment en 1415 després que els frares que vivien sota l'advocació d'aquest sant des de 1373-1374, i en diferents regnes hispànics, decidira demanar una butlla fundacional al papa perquè pogueren unir-se, congregar-se i elegir un prior general que els guiara. De la unificació i el pas del temps, nasqué la necessitat de posar per escrit els moments fundacionals dels monestirs abans que l'oblit els esborrara completament. Sota aquesta premissa, doncs, s'hi donaren les primeres iniciatives cronístiques en els segles xv i xvi perquè els frares conventuals començaren a escriure els primers crònics. En el cas dels monestirs de les corones de Castella i d'Aragó, Josemaría Revuelta (1982: 21) ha fet una interessant observació en què declara que, en general, «son superiores, en cuanto a calidad histórica, las procedentes de los monasterios valencianos y catalanes que siguen muy de cerca la documentación incluyendo íntegros o en extracto no pocos documentos originales. Las castellanas», en canvi, «dan mayor cabida a referencias legendarias y son poco precisas en fechas [...]». Deixant de banda aspectes qualitatius, cal esmentar que les cròniques jerònimes catalanes i valencianes han rebut darrerament un impuls substancial amb diverses publicacions, aspecte que no s'ha vist materialitzat en el cas del monestir de Sant Jeroni de Cotalba.

En el decurs dels estudis de doctorat que estem realitzant sota la batuta dels professors Vicent Josep Escartí i Anna Isabel Peirats,¹ ens hem trobat alguns documents d'interés per a la historiografia jerònima en català que havien passat desapercebuts per als estudiosos de la cronística de l'edat moderna.² Un d'aquests documents es troba en el Fons Fullana (reg. 77) de la Biblioteca Històrica Municipal de València i és el *Llibre de la fundació de Sant Jeroni de Cotalba*

1 En el moment que escrivim aquest article, és l'aniversari de la mort d'Ausiàs March (3 de març de 2023). El títol de la nostra tesi és «Estudi i edició de la *Historia general de nuestro real monasterio de San Gerónimo de Gandía, por el padre Francisco Castillo (1757)*».

2 No consta en la *Base de Dades de Manuscrits Catalans de l'Edat Moderna*.

(1569),³ de fra Joan Baptista de Salamanca: un cronicó escrit en català que ens ha arribat en forma de còpia, manuscrit i incomplet, gràcies a l'advocat i bibliòfil valencià Josep Osset Merle.⁴ Així doncs, ara que hem localitzat el cronicó, volem presentar-lo a la comunitat científica, tot analitzant-hi diferents aspectes: d'una banda, veurem el context dels projectes cronístics de l'Orde en què cal emmarcar-lo i, de l'altra, en ressenyarem el contingut. Tot seguit, analitzarem l'atribució d'autoria que va fer el frare de Cotalba Francesc Castillo en 1757 i veurem les incongruències cronològiques de les anotacions al marge del cronicó. Finalment, farem un esbós biogràfic del suposat autor i donarem a conèixer els pocs documents bibliogràfics que l'han citat d'ençà que es va escriure.⁵

2. Historiografia jerònima dels segles xv i xvi

Els primers intents de fer una obra cronística conjunta de l'Orde s'inicia al segle xv. En el Capítol general de 1468⁶ es va determinar que els monestirs havien de recopilar en un llibre els acords capitulars, passats i futurs, per a mostrar-los als frares i estimular-los: «Ordenaron que las cosas que son concernientes al buen estado e conservación de nuestra buena religión, así las que ordenadas en los rótulos generales pasados como los rótulos de los advenideros sean sacadas e compiladas en un libro».⁷ Aquest llibre de ròtuls havia de circular de monestir

3 Només teníem notícia d'aquest cronicó per la crònica de fra Francesc Castillo Esturí (1757), profés de Cotalba.

4 Josep Osset Merle (1879-1936) va ser un advocat i bibliòfil valencià que, durant el primer terç del segle xx, es va interessar per la historiografia valenciana, una activitat que el dugué a ser president de la Societat de Reproduccions de Textes Antics de València (García-Menacho 2001: 69-70). En el Fons Fullana (reg. 77) de la BMHV hem descobert una altra còpia de la *Historia general de nuestro real monasterio de San Gerónimo de Gandía, alias de Cotalva* [...], que va fer Osset en 1935.

5 La transcripció completa del cronicó es podrà consultar en l'annex de la nostra tesi doctoral.

6 Josemaría Revuelta (1982: 19) avança aquesta data a 1459, quan regia l'Orde fra Alonso d'Oropesa. Francisco J. Campos (2016: 728) diu que no ha trobat en les actes del Capítol general cap informació que avale el que diu Revuelta.

7 Francisco J. Campos (2016: 728-729). L'autor cita l'edició privada de Fernando Pastor (2005: f. 81r.) del *Libro de los Actos de los Capítulos generales y privados de la Orden de San Jerónimo (1415-1473)*.

en monestir perquè cadascun d'ells se'n fera una còpia i que «de aquí adelante se escriba en él señaladas e declaradas que se deban escribir, las cuales se escriban distintamente, notando por títulos apartadamente las cosas que se ordenan en cada capítulo».⁸ En el mateix capítol de 1468, segons asseguren fra José Sigüenza i fra Juan de la Cruz, s'hi va demanar a tots els priors dels monestirs de l'Orde que escriviren la memòria dels religiosos més notables de les seues cases.⁹ Aquesta data és, segons Francisco Javier Campos, el punt de partida per començar a recopilar la documentació que, amb el temps, utilitzaria el primer cronista oficial de l'Orde, fra Pedro de la Vega (1539), per escriure la *Crónica del bienaventurado y sanctísimo doctor sant Herónimo y de los religiosos sanctos de la dicha Orden*,¹⁰ llibre que va escriure originalment en llatí.¹¹

Entre les cròniques de fra Pedro de la Vega (1539) i fra José Sigüenza (1600), hi hagué un parell d'intents d'historiar l'Orde que no van arribar a realitzar-se. En aquest sentit, Francisco Javier Campos (2016: 729) ha fet notar que vers el 1569 s'estava escrivint una crònica oficial, d'autor desconegut, que s'ha conservat fragmentada: «Existen unos breves «Comentarios de la Orden y monesterios de los frayles hermitaños del glorioso doctor nuestro padre Sant Hierónimo», repartidos en tres libros», un dels quals «tiene puesta la fecha de 1569. Creemos que todo apunta a los años en que se está escribiendo», i que «lo más importante de estos apuntes es que muestran ser parte de una gran obra». D'altra banda, hi ha la *Relación de la Historia de Orden de N. P. S. Herónimo*, escrita per Rodrigo de Yepes en 1573, de la qual diu Josemaría Revuelta (1982: 24) que és d'escàs valor i no aporta més dades que el pare Vega.

La gran crònica de l'Orde d'aquest període són els tres llibres que va publicar fra José de Sigüenza com ha resultat d'un procés que va començar en 1594. El primer d'aquests és una vida de sant Jeroni que va veure la llum en

8 Francisco J. Campos (2016: 729).

9 Francisco J. Campos (2016: 729).

10 Francisco J. Campos (2016: 730).

11 Josemaría Revuelta (1982: 22) es lamenta que la crònica és «menos conocida de lo que debiera y pienso que no le anda a la zaga en categoría histórica a la obra del padre Sigüenza, con el que, por otra parte, coincide en multitud de pasajes y en el uso de las mismas fuentes narrativa».

1595, i els altres dos són la *Segunda...* (1600) i *Tercera parte de la Historia de la Orden de san Gerónimo* (1605). Tractant-se d'un projecte cronístic que s'anava a escriure en castellà, és difícil trobar llibres o resums de la fundació dels monestirs de la Corona d'Aragó que no li remeteren al pare Sigüenza els seus treballs en la llengua de Castella. El monestir de la Vall d'Hebron, per exemple, envià una *Historia breve de la fundación del monasterio de San Hierónimo de Valdehebrón hasta el año 1595*. Després d'aquesta n'escrigué una altra en tres volums.¹² El monestir de la Murta, d'Alzira, compta amb dues produccions cronístiques d'aquesta època: l'opuscle «La crónica del monasterio de la Murtha de Valencia»,¹³ escrita durant el segle xv, i la «Verdadera relación de la fundación y sitio del convento de Nuestra Señora de la Murta [...]»,¹⁴ de finals del segle xvi. D'altra banda, del monestir de la Murtra o de la vall de Betlem s'han conservat un parell d'opuscles del segle xv¹⁵ i un cronicó de vint-i-sis pàgines que data del 1596: *Del monasterio de sant Hierónimo de la Vall de Betlem, alias de la Murta, tuvo su principio y origen desta manera*.¹⁶ El monestir que encapçala els projectes cronístics de l'àmbit de la Corona d'Aragó —i del qual s'esperava que ho fera en català— és el monestir de Sant Miquel dels Reis, fundat en 1545. Aquest ja comptava en 1555 amb un cronicó de 141 fulls, la redacció del qual estigué a càrrec del castellà fra

12 Carles Díaz (2013: 97): *Recopilación histórica de la antigüedad, reliquias insignes, varones de gran santidad y reyes bienhechores del real monasterio de San Gerónimo hasta el presente año de 1600*.

13 BRME, c-III-3 (2º), ff. 357-364. En el catàleg de la BRME consta com a «Chronica Monasterii O. S. Hieronymi de la Murta, Valentiae».

14 BRME, &-II-22 (1º), ff. 156r.-172v. El títol complet és «Verdadera relación de la fundación y sitio del convento de Nuestra Señora de la Murta y de algunas cosas memorables que en dicho convento an acahecido y de algunos padres que en él se an señalado en virtud y sanctidad sacada de la corónica de la orden y de un libro antigo de mano; y por relación de personas fidedignas; aunque por la poca curiosidad que en poner memoria cosas semejantes a avido, el tiempo ha sepultado infinidad dellas».

15 RBME, c-III-3 (2º), ff. 351-352: «Institutio ac fundatio Monasterii Ordini Sancti Hieronymi Vallis de Bellem»; BRME, &-II-22 (2º), f. 247r.: «Fundatio seu institutio Monasterii beati Hieronimi de la Murtha alias Vallis Bethlem, facta nona die octobris anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo tertiodecimo. Que quidem fundatio fuerat prius facta sub nuncupatione beati Hieronimi vallis Montis Oliueti ut inferius apparebit».

16 BRME, &-II-22 (1º), ff. 174r.-190v.

Francisco de Villanueva i que s'intitula *Libro de la fundación y dotación y rentas deste monasterio de San Miguel de los Reyes*.¹⁷ Finalment, només cal anomenar el cas inusual del monestir de Sant Jeroni de Cotalba, que va ser fidel a la llengua pròpia quan se li va demanar un resum de la fundació del seu monestir i aquest la va enviar en català en 1595. El títol de l'opuscle en qüestió és «Fundació y dotació desta nostra cassa de Sant Hierony de Cotalba, àlias de Gandia; y la fundació del monestir que nostres primers pares fundaren prop de Dénia».¹⁸

En l'exposició dels primers crònics dels monestirs jerònims de l'àmbit lingüístic català, hem observat que quasi tots aquests documents es van escriure en castellà perquè la majoria d'ells s'havien de remetre al projecte crònic de l'Orde de fra José Sigüenza. Per tant, que un monestir jerònim com el de Cotalba enviara un resum en català i comptara amb un llibre de la fundació en la llengua pròpia és un fet que cal destacar.

3. Presentació i contingut de l'obra

El *Llibre de la fundació de Cotalba* és un crònic escrit en català en 1569 per fra Joan Baptista de Salamanca, profés del mateix monestir. Els motius pels quals es va redactar són diversos. D'una banda, calia explicar la fundació de la comunitat i les vicissituds adverses per les quals van passar els primers frares i, de l'altra, era menester justificar la procedència dels béns patrimonials que va anar acumulant la comunitat cenobítica gràcies a les donacions Alfons el Vell i la seua família. A més a més, era necessari tenir un llibre de mà que recordara les benefactores i els benefactors del monestir i que, finalment, servira per proveir d'informació les cròniques oficials de l'Orde, que com hem vist adés començaren a materialitzar-se des dels anys trenta del segle XVI.

17 AHN, Còdex, L. 515.

18 BRME, c-III-3 (3º), ff. 339r.-342r.

L'aspecte extern que presentava el cronicó era, segons va fer constar Josep Osset Merle a la coberta, un «libro manuscrito y encuadernado de pergamino de 358 mm de alto por 248 de ancho»,¹⁹ que contenia el «*Libro de la fundación*» i, al foli 170, «el viage del rey Felipe segundo». Al final hi havia «las gracias espirituales de la religión». Dels tres documents que s'hi anuncien en la coberta, el llibre de la *Llibre de la fundació* està incomplet, ja que només s'ha conservat el contingut de la primera part i només dos dels benefactors del monestir de la segona part,²⁰ i les gràcies espirituals no es troben enlloc. La relació de la visita de Felip II, en canvi, sí que està completa.²¹ ²² Vegem-ne ara el contingut intern.

La primera part de l'obra (pp. 3-61), que s'intitula «Rúbrica primera de la fundació y dotació d'esta nostra casa de San Geroni de Cotalba, àlias de Gandia», es divideix en dues parts. La primera és un compendi de fets en què l'autor diu que «se tractarà del monastir que los nostres primers pares fundaren en lo pla del Cap de hermita, que es diu de Martí, que està entre Xàbea y Dénia».²³ La narració d'aquest capítol comença amb l'explicació de qui eren els ermitanys del llavors terme de Dénia, on «pública fama [és], y a tots los que habiten en la vila de Xàbea és manifesta com [...] en unes coves que prop de la dita vila tenen a la vora de la mar habitaven molts hermitans, hòmens de molt santa vida, de diversos staments, clergues y llechs».²⁴ Aquests primers eremites, que imitaven la vida de sant Gregori, decidiren congregar-se i «perseverant, dons, en estos sants propòsits y volent posar en obra esta sua sancta determinació, enviaren al papa Gregori onze, de bona memòria, tres d'ells matexos, los quals se nomenaven Jaume Joan Yvãñez, Jaume Dolentori y Francés Mazanet, dels qual lo Jaume Joan Yvãñez era clergue segons està en la bulla de sobredit

19 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 1.

20 Acaba en la pàgina 43 de l'original i en la 71 de la còpia.

21 Josep Osset (1929: 59-68).

22 Hem consultat diverses vegades el Fons de Fullana (BHMV) amb la finalitat de trobar-hi la part del cronicó que no està en el plec de la còpia, però no hi ha hagut sort.

23 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 3.

24 *Ibíd.*

sanct pare, y los altres dos llechs». ²⁵ El papa els donà la butlla en 1374 perquè la dugueren al bisbe de Tortosa, Guillem d'Aragó, perquè observara la idoneïtat dels tres ermitans y els fera professar. Després d'això, el papa els autoritzà a diverses coses:

Los otorgà se puguen nomenar y se nomenen frares o herminans de sant Hierony, y lo matex papa lo nomenà en la dita bulla quatre voltes canònics. Y els concedix que puguen elegir prior que no duren més de un trieni, lo qual pasat altres idoneses o los matexos sien de nou elegits. Y per quan los monastirs no porien ser tan prest dotats suficientment, los otorgà que puguen mendicar, ab tal que no toquen campaneta ni adunació del poble, fins tan que tinguen bastant per a mantindre's a arbitre de la Sede Apostòlica. Donà'ls licència que puguen fundar monastir ab tal que estiguen en ell alomenys dotze frares y que'ls proveís lo dit bisbe esta volta tan solament de prior. Y per quant los dits suplicants informaren al papa que moltes altres persones dels regnes de Aragó y València y altres parts, fins en número de quaranta, desijaven lo mateix que estos havien suplicat, comet lo sant pare al mateix bisbe de Tortosa que els done licència per a fundar tres monastirs y haja dotze frares y els proveïxca de priors lo dit bisbe per esta volta. ²⁶

Amb la llicència en la mà i havent ordenat els frares, aquests obtingueren «un decret del excel·lentíssim senyor don Alfonso de Aragó, duch de Gandia, conde de Ribagorça e de Dénia, fundador de esta nostra casa de Cotalba, en la qual los donava licència y lloch de fundar monestir en la Plana de Xàbea a les faldes de Mongó, al cap de Hermita, [i] donà'ls lisència lo dit bisbe de fundar allí lo monestir». ²⁷ La comunitat tenia llicència per a dotze frares i vivien tranquil·lament fins que, segons recull fra Joan Baptista de Salamanca:

[...] en lo intemedi del any McccLxxxvi foren cautivats per los moros nostres pares fins al any McccLxxxviii. Segons relació de excel·lentíssi-

25 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, pp. 3-4.

26 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 5.

27 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 6.

mo senyor duc Alfonso en la donació que feu a este monastir del loch de Cotalba en 24 de octubre del any McccLxxxx, vengué una galeota de moros de Berberia en lo intermèdit sobredit y cautivaren y se'n portaren cautius a Bojia, ciutat de Berberia, al prior, que era lo sobredit frare Jaume Joan Yvañes, y huit frare del dit convent; y en mataren hu en lo camí, portan-lo del monestir a la mar.²⁸

Era ben conegut pels vilatans de Dénia i Xàbia, segons l'autor de la crònica, que «un criat del dit monastir que estava pres en Bojia, prometé als moros de donar-los en ses mans als frares que estaven en aquest monastir si li donaven llibertat, y per traïció de aquest foren entregats los frares en mans dels dits moros».²⁹ Però el cronista reconeix, amb cert esperit crític, que no ha trobat cap referència arxivística que avale aquesta contarella local. El 1386, els devots de sant Jeroni foren segrestats i, després de ser alliberats de la captivitat, demanaren al duc de Gandia que en pagara el rescat i els donara un lloc més segur allunyat de la costa:

Suplicaren al dit senyor duch los fes mercé de donar-los lloch segur on poguessen habitar sens recel y temor de moros, lo qual, usant de la sua [...] gran noblea de cor, los señalà lo lloch de Cotalba, y haguda licència de don Jaume, bisbe de València, per·a mudar lo monestir de la Plana sobredit a Cotalba, la qual los fou concedida a ii de mars del any McccLxxxviii, començaren a edificar est monestir nostre de Sant Hierony de Cotalba en lo matex any McccLxxxviii, segons està scrit en una pedra en la torre de la sacristia, o de les campanes, y manament del dit excel·lentíssimo senyor duch de Gandia, tenint càrrec de la obra lo seu majordom, mossén Pere March.³⁰

D'ací en endavant, la crònica deixa tota l'èpica arrere i comença a tractar les donacions que feu Alfons d'Aragó i els seus familiars al monestir de Cotal-

28 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 10.

29 *Ibidem*.

30 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 11.

ba. Per ordre d'aparició, diu fra Salamanca que «fundà en ell aquest nostre monestir on huy habitam y-ns feu moltes mercés mentres vixqué, donant als frare vestuari y altres coses necessàries. Feu-los donació de la font del Peu, del Castell de Palma, demanant-la-y los frares per-a portar-la al monestir». ³¹ La mantenició dels frares arribà quan el duc «los dexà als dits frares nostres ja habitans en aquest nostre monestir de Cotalba los dit III mil sous de renda cada any per a *in perpetum*. Y son fill don Alfonso, en l'any 1424, feu donació a est nostre monestir dels llocs o alqueries de Alfahuyr y Rafalet, après de la sua mort». ³² Un dels béns immobles importants que van romandre sota propietat de Cotalba fou el lloch de Rascanya, el qual Alfons el Vell «també havia donat ja, ans de açò en l'any 1409 [...], los drets que ell tenia en tots los béns de mossén Pere de Orriols com a hereu seu universal, per la qual donació nos vengué après la señoria de la Alqueria o lloch de Rascanya». ³³

Alfons el Vell volia ser soterrat, segons la crònica, al monestir de Sant Jeroni de Cotalba. Però hi havia el problema que la baronia i el castell de Palma, dins la jurisdicció de la qual s'inseria el cenobi, tenia terme propi. Per tal d'arranjar aquesta dificultat, el duc de Gandia decidí unir els termes de Palma i Gandia, segons refereix el cronicó:

En l'any 1406, lo dit excel·lentíssimo duch nostre fundador après de haver fundat est nostre monestir en lo lloch de Cotalba, on huy està, dins lo térmens del castell e baronia de Palma, que també era de sa excel·lència. Attenant que sa excel·lència [havia] ordenada en lo dit monestir la sua sepultura, en la qual tenia ja soterrats huyt entre fills y nets, y parexent-li seria millor a lo dit monestir se nomenàs de Gandia, que no de Cotalba ni de Palma, per la qual cosa serien més nobles lo dit monestir e la vila de Gandia, per ajustar noblea a noblea, volgué lo dit senyor unir, com de fet uní, lo dit lloch e baronia de Palma a la vila de Gandia. ³⁴

31 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 12.

32 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 13.

33 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 14.

34 *Ibíd.*

Després d'explicar això i que Alfons el Vell no va ser soterrat finalment al monestir, fra Joan Baptista de Salamanca —com la majoria dels cronistes de l'Orde que hem pogut consultar— se sorprén de la poca responsabilitat que tingueren els frares antics de registrar afers importants, com ara que Alfons el Vell i la seua família no deixaren cap obligació espiritual:

Y és de notar que encara que lo dit excel·lentísimo senyor duch, nostre fundador, fundà lo nostre antich monestir de la Plana y est de Cotalba, y nos feu totes les mercés damunt dites y altres moltes que's poden creure, encara que no's troben scrites per descuyt y negligència o simplicitat de nostres pares passats. Per ço no's troba memòria alguna que haja obligat en algun temps als nostres pares antichs, ni a sos successors, a algun benefici spiritual en particular per ell, ni per los seus.³⁵

Una de les altres preocupacions del frare cronista fou que els llocs que tenia Cotalba sota jurisdicció i senyoria, ço és, Alfauir i l'antic llogaret de Llocnou de Sant Jeroni, que llavors es deia Rafalet de Bonamira, constaren en la crònica amb la seua corresponent signatura arxivística: «Tenim la dita donació en forma y autèntica, rebuda per Jaume Vidal, notari de València, en X de juliol del any 1433, al peu de la qual insinuació del justícia en lo civil de la ciutat de València».³⁶ Aquesta metodologia no era un mera referència, sinó que obeïa a la finalitat de poder recuperar el document de les donacions en el moment que calguera demostrar que un bé patrimonial que pertanyia al monestir havia sigut adquirit amb totes les garanties i lliure de càrregues. Amb aquest propòsit, fra Salamanca comença la crònica així, referenciant les fonts dels documents, i des d'ací segueix citant-los en les pàgines següents per acreditar, en cas que fora necessari, la donació dels dos llogarets que tenia en el seu terme sota jurisdicció alfonsina.

Havent explicat la fundació i la dotació econòmica i patrimonial de Cotalba, fra Joan Baptista de Salamanca enceta una altra part en la crònica ben

35 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 17.

36 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 25.

diferenciada de l'anterior: la fundació dels monestirs de la Vall d'Hebron i de la Murta. La comunitat de frares jerònims de la Safor estava orgullosa d'haver nodrit aquests dos monestirs amb frares i d'haver mantingut una relació d'agermanament amb ells. En el cas del monestir de Barcelona, per exemple, es diu que «fundat lo monestir de Vall de Ebron, fon feta germandat ab est nostre monestir sots les condicions següents. Primerament, que si la hu dels dos monestirs tenia falta de frares, axí preveres com llechs, que l'altre fos obligat de socórrer-lo si pogués dexant, emperò, sa casa fornida»,³⁷ etc. D'altra banda, del monestir d'Alzira hi explica la versió oficial de la fundació: que hi havia uns ermitanys que habitaven a la vall de Miralles i que decidiren posar-se a viure en comunitat monacal, excepte un d'ells. Fra Salamanca contrasta els butllaris que té al seu abast amb la crònica oficial de fra Pedro de la Vega, al qual corregeix quan cal. Finalment, suposa que el primer prior de la Murta fou fra Doménec Lloret, qui va anar a la vall de Miralles junt amb cinc frares més.³⁸

Tot monestir tingué un començament, com hem vist. I tota orde també. El cronista de Cotalba escriu unes pàgines (40-46) per explicar els fonaments de la unió de l'Orde i l'exempció de què fruïa:

Fou exempta y unida nostra Orde per papa Benet xiii ab bulla expedida en la vila de Sant Matheo, de la diòcesi de Tortosa, a xv de les calendes de noembre [...] en l'any xxi de son pontificat, que fou a xviii de octubre, dia del benaventurat sant Luch evangeliste, any de la nativitat de nostre senyor Jesuchris Mccccxiii, en la qual manava se tingués de allí avant capítol general en nostra Orde, en los temps y modos que a ells los paregués, y lo primer Capítol general se tingués en lo monestir de Nostra Senyora de Guadalupe, al qual, per aquella volta, convocàs tantost lo prior de Guadalupe los priors y frares de nostra Orde y fossen obligats de anar allà un prior y un procurador de cada una casa y se elegís general y-s

37 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, pp. 34-37.

38 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 40.

señalàs lloch y monestir on estigués [...] cert per a celebrar de allí avant los capítol generals.³⁹

Efectivament, l'Orde rebé una butlla d'unió i exempció del papa Benet XIII, amb la qual trià el monestir jerònim de Guadalupe perquè fora la seu, només en 1415, per celebrar el primer Capítol general, segons apunta el pare Salamanca.⁴⁰ Tan bon punt deixa això clar, passa a explicar que l'Orde va obtenir tres exempcions (pp. 41-45).

Abans d'acabar aquesta «Rúbrica primera de la fundació y dotació d'esta nostra casa de San Geroni de Cotalba, àlias de Gandia», fa una *Captatio benevolentiae* en què argüeix que ha comés força errors amb tot el que havia narrat fins aleshores, o siga, fins a la pàgina 27 del manuscrit original, però que ho esmena als marges amb la intenció que servisca als futurs cronistes:

En lo que he escrit fins açí, he fet algunes faltes, y cert me han engañat alguns originals de on ho he tresladat. Ja he procurat de enmendar en los màrgens les que he pogut advertir. Bé crec yo se trobaran moltes altres per ma ignorància y poch saber, y per haver-ho tret de diverses parts y no haver trobat alguna cosa continuada. Y també per ser escrit açò de la pimera mà, sense haver fet ans minuta alguna. No faltaran altres més hàbils y experts que yo que ho enmendaran y corregixquen y, si és menester, ho façen de nou molt millor que yo.⁴¹

Aquesta declaració d'humilitat —a títol d'hipòtesi— podria obeir a una primera fase de redacció del cronicó, perquè els dos capítols següents, fins que s'acaben en la pàgina 61, no tenen una continuïtat. D'altra banda, la predicció del frare cronista es va complir cent vuitanta-vuit anys més tard, en 1757, quan fra Francesc Castillo Esturí va considerar que calia fer un llibre nou sobre la història de Cotalba, també en forma de cronicó.

39 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 28.

40 Fernando Pastor (2005, ff. 1r.-11r.).

41 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, pp. 45-46.

El primer capítol dels dos a què ens hem referit adés és un trasllat de la «Letra del pare frare Pere Coll al pare frare Agostí Galbes» (pp. 46-59) que fra Joan Baptista de Salamanca va incloure en el seu llibre. Aquesta versa sobre les vides exemplars de diversos frares que van viure al monestir de Cotalba des de mitjans del segle xv.⁴² És important per a la historiografia jerònima de l'Orde, perquè és una de les poques epístoles que daten d'aquest període en la Corona d'Aragó. Els interlocutors foren fra Agustí Galceran de Gualbes, profés de la Murtra de Badalona, que va demanar-la a fra Pere Coll quan anà al monestir de Cotalba a confirmar alguns frares. En la introducció d'aquesta, el frare de la Safor explica quines van ser les fonts d'informació, malgrat que no va poder retrocedir als anys de la fundació del monestir de Xàbia, com ell havia desitjat:

Molt reverend y més virtuós pare,

Per vostra reverència me són manat quant vingué açí a la confirmació de aquesta casa, yo posàs en escrit algunes coses exemplars y dignes de recort de les que yo sabia de aquest monestir. E perquè de açò estava yo molt descuydat, per ço crech que per ésser coses antigues y velles, moltes me'n són oblidades. E axí tinch per cert que diré pus prest, menys que més, del que passà en veritat. Emperò, per satisfacer a la voluntat e manament de vostra reverència, diré com millor poré, lo que en cert me recorda, e yo hauré hagut certa notícia, o per vista o per experiència o per relació de persones dignes de autoritat certes e conegudes, que per ésser aquesta casa tan antiga, no és de duptar no y haja hagut persones aseñalades en molta santimònia e exemple, per quant los primers fundadors foren uns hermitans generosos de linatge [...] e més de virtuts e sanctedat, qui estaven en molta penitència en unes hermites açí, prop la mar, en unes peñes molt agrestes que estan prop la vila Xàbea. Los quals, considerant que si estaven en obediència meritarien més, deliberaren anar al sanct Pare per a

42 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 46: «Ham paregut ajustar açí lo trellat de una letra que scrigué lo pare frare Pere Coll, profés d'esta nostra casa, pare de molta religió y auctoritat, y que fon prior molts anys en esta casa, al pare frare Augustí Galbes, profés y prior de sant Hierony de Bethleem de la Murta, de Barcelona, en la qual letra li fa relació de algunes coses dignes de memòria de alguns pares antichs de aquesta casa».

que·ls donàs forma religiosa de viure ab lo títol e denominació del gloriós nostre pare sant Hierony.^{43 44}

Finalment, la «Rúbrica primera de la fundació y dotació...» acaba amb un capítol que ocupa dues pàgines (59-61) que s'intitula «Dels monestirs, axí de frares com de monjes, ab los qual té germandat esta nostra casa».

La segona part del *Llibre de la fundació de Cotalba* rep el nom de «Rúbrica segona dels aniversaris, misses y altres suffragis spirituals que som obligats a celebrar los frares [...] per los nostres specials benefactors y de les rendes que per esta raó y causa han dexat a esta casa [...]». El monestir de la Safor, com tots els altres de l'Orde, havia de donar compte d'on provenien els diners que ingressava i en què els invertia, davant dels visitadors de l'Orde. Així mateix, aquests supervisors externs s'encarregaven de verificar els llibres de comptabilitat, així com els llibres de misses que resaven els frares pels benefactors i les benefactores. Per tant, consignar-los en un llibre era una manera de fer una consulta ràpida i accessible a qualsevol, ja que els documents oficials es guardaven en l'església. En el cas del cronicó, però, només hi ha una petita porció testimonial d'això, ja que, com hem avançat adés, la còpia del manuscrit està incompleta. Aquesta acaba abruptament en la pàgina 71, on el copista arriba a consignar solament el contingut de dos membres de l'alta noblesa de la Safor, és a dir, de «lo molt alt senyor don Alfonso, duch de Gandia, etc., fundador d'esta nostra casa» (pp. 61-68) i, parcialment, de «la molt alta senyora

43 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, ff. 46-47. Després de comparar aquesta versió amb la que es conserva en la BRME (8c-II-22, ff. 235.-236r.), ens hem adonat que aquesta última presenta algunes solucions ortogràfiques diferents i descarta alguns passatges que sí que estan en la crònica del pare Salamanca. La transcripció completa d'aquesta epístola es podrà consultar en la tesi de l'autor d'aquest article *Estudi i edició de la «Historia general de nuestro real monasterio de San Gerónimo de Gandía, por el padre fray Francisco del Castillo. 1757»*.

44 Aquesta epístola ha sigut emprada per diferents autors. El primer d'ells va ser el frare jerònim Pedro de la Vega (1539), que la va publicar en castellà en la *Crónica de los frayles de la Orden del bienaventurado sant Hieronymo*; fra José Sigüenza (1600), el gran cronista de l'Orde Sant Jeroni, també la va incloure quasi íntegrament en la *Historia de la Orden de San Jerónimo*, i d'ell la va prendre Gaspar Escolano (1879) en 1610 per a les *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reino de Valencia*. Fra Francesc Castillo (ACV, 368) la divideix per frares i la cita a partir de fra José Sigüenza.

dona Yolant Arenós, muller *quondam* del molt alt senyor don Alfons, duch de Gandia, etc., nostre fundador y de na Seguina» (pp. 68-71).

Malgrat que la crònica ens ha arribat esbiaxada, ens podem fer una idea del volum de pàgines que tenia l'original gràcies a les referències de fra Francesc Castillo Esturí en *Historia general de nuestro real monasterio de San Gerónimo de Gandía* (1757),⁴⁵ ja que aquest consultà el cronicó del pare Salamanca per documentar-se. Segons el contingut i les pàgines que referencia i anota el pare Castillo, la crònica vella devia tenir 131 pàgines, pel cap baix. La darrera vegada que la cita ho fa per escriure sobre el benefactor fra Miquel Hernández. Encara que no s'hi consigna la data de la donació i l'encàrrec de misses que va demanar el frare, aquest s'hi ubica en l'any corresponent a 1587. A pesar de tot això, no hauríem de descartar la possibilitat que el cronicó antic poguera contenir més pàgines i informació que no ens ha arribat per mitjà d'altres.

* * *

La visita del rei Felip II al monestir de Sant Jeroni de Cotalba del 1586 també consta en el plec de fulls que conté el *Llibre de la fundació*, però aquesta relació està ubicada al final, en les pàgines 97-103. Devia ser un afegit a la crònica des de ben antic, perquè tant Josep Osset Merle com el pare Castillo la citen com si provinguera del mateix document. Osset, en aquesta ocasió, només diu en la coberta del llibre que la relació es trobava en la pàgina 170. A més, no hi ha consignat les pàgines que ocupava en l'original, així que podria tractar-se d'un afegit que, possiblement, no anava lligat.

Entre el final de la rúbrica segona del *Llibre de la fundació de Cotalba* (p. 71) i el començament de la relació de la visita de Felip (p. 97), hi ha un privilegi de Felip II en què concedeix a Agullent la seua desmembració respecte de la vila d'Ontinyent (pp. 73-96) . I el cronicó acaba abruptament en l'última pàgina.⁴⁶

45 ACV, Còdex 368.

46 El personal tècnic de la BHMV em va declarar que la paginació d'aquests documents ja venia d'origen.

4. Atribució d'autoria

Des del moment que vam llegir l'atribució d'autoria de fra Francesc Castillo (1757) en fra Joan Baptista de Salamanca, hem tingut el dubte de si va ser ell o no l'autor del *Llibre de la fundació de Cotalba*; per això, hem analitzat en detall les empremtes del suposat autor i de tota aquella informació que ens poguera indicar el contrari.

Fra Francesc Castillo (1757) diu en la *Historia general de nuestro real monasterio...* que en el *Llibre vell de la fundació* hi ha «una nota marginal de dicho libro [que] dice que le escribió el padre fray Bautista de Salamanca, arquero de la casa» en «el año 1569».⁴⁷ I efectivament, això mateix s'hi diu: «Per algunes ocupacions no's pogué scriure est llibre fins a l'any 1569, en lo qual era carer lo dit frare Batiste de Salamanca, y'l scrigué».⁴⁸ Però aquesta no és l'única referència d'atribució del pare Castillo al pare Salamanca, sinó que n'hi ha dues més. Una està en el capítol que conté la relació de frares que van professar en el monestir de Cotalba, on es diu que «fray Bautista de Salamanca» professà «en 21 de mayo de 1544» i que «este escribió el *Libro de la fundación*».⁴⁹ L'altra atribució literal apareix en el capítol 34, que versa dels frares exemplars que havien professat a Cotalba: «Ya habiendo pasado 195 años desde que se fundó esta casa, cuando se escribió el antiguo [p. 219] libro que llamamos *De la fundación*, que le escribió el padre fray Juan Bautista de Salamanca, archivero de esta casa».⁵⁰

Totes aquestes referències deixen bastant clar que l'autor de la crònica és fra Joan Baptista de Salamanca, però es dona el cas que el mateix fra Francesc Castillo, en la introducció del seu llibre, diu que la cròniqueta és anònima: «No tenemos de él más noticia que unos breves comentarios escritos en lengua

47 ACV, Còdex 368, p. 13.

48 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 64.

49 ACV, Còdex 368, p. 13.

50 ACV, Còdex 368, p. 219.

valenciana por un anónimo que debió de ser un gran religioso de esta casa».⁵¹ A què es deu aquesta contradicció? Fou un simple oblit?, o el pare Castillo va escriure la introducció abans que la *Historia general de nuestro real monasterio...*? Per eixir de dubtes, en el següent epígraf farem una anàlisi de les anotacions al marge de la crònica vella i un resseguiment biogràfic del suposat autor, per tal de veure en conjunt si les dates i la vida del pare Salamanca concorden.

5. Incongruències cronològiques en les anotacions als marges

La còpia del *Llibre de la fundació de Cotalba* conté unes acotacions que indiquen que en l'original aquestes estaven als marges i que feien referència a una crònica de l'Orde que no s'hi especifica. Sense la indicació del nom, doncs, aquestes referències podrien al·ludir perfectament a la crònica de fra Pedro de la Vega (1539), o la de fra José Sigüenza (1600-1605), cosa que ens faria descartar el pare Salamanca com a autor declarat del cronicó de 1569. Vegem-ho en detall.

Les referències a «la crònica de nostra Orde» ens ha fet plantejar-nos a quina de les dues cròniques possibles es refereixen, com acabem de dir. Quan el pare Salamanca s'ocupa de la fundació del monestir de sant Jeroni de la Murta, d'Alzira, diu que els ermitans de la vall de Miralles «prengueren lo hàbit de nostra religió y feren professió en lo nostre antich monestir de la Plana de Xàbea, damunt dit, que llavors se comencaba a edificar (y no en Cotalva, segons diu la crònica de nostra Orde)».⁵² Efectivament, aquest error es reproduïx en la crònica de Pedro de la Vega (1539: 63), on es diu que professaren a Cotalba: «De los cuales ocho encendidos con desseo de religión recibieron nuestro hàbito en el monasterio de Cotalva». Per tant, la crònica de l'Orde que va consultar el pare Salamanca és, en aquest cas, la del pare Vega.

51 ACV, Còdex 368, p. 2.

52 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 38.

La segona referència que ens pot fer dubtar de quina de les dues cròniques es tracta, és la que remet a la carta de fra Pere Coll de 1513. En aquesta lletra es relaten, com hem dit adés, les vides d'alguns frares virtuosos de Cotalba, entre els quals es trobava un mestre de novicis que va veure una processó de frares que van eixir de la tomba on jeien, i mentrestant la Mare de Déu levitava i els observava atentament.⁵³ Doncs bé, una anotació entre parèntesis diu que «açò se tracta molt bé en la crònica de nostra Orde en lo segon libre, en lo capítol xxvi».⁵⁴ En efecte, el capítol 26 de la crònica de l'Orde de fra Pedro de la Vega, que du per títol «De cómo un religioso tentado de dexar la Orden y passar a otra fue librado por miraglo de la tentación vido en espíritu una processión que se hazía de frayles y seglares [...]»,⁵⁵ coincideix amb el cronicó de Cotalba. Per tant, el contingut del primer cas i aquest capítol concorden amb la crònica de l'Orde del pare Vega (1539).

En el *Llibre de la fundació* hi ha un parell de dates del segle XVII que en l'original estaven al marge i ens han fet dubtar de la data del 1569 com l'any d'escriptura del cronicó. Un dels temes que fra Joan Baptista de Salamanca tracta en la primera rúbrica és la data en què va morir Alfons el Vell. D'aquesta diu que «tinch per cert que morí lo dit en lo dit any 1412, perquè lo llibre on està la dita memòria de la sua mort és molt vell y's troben en ell memòries del any 1416 y de aquí avant».⁵⁶ I a continuació d'aquesta informació hi ha un aclariment, entre claudàtors, que aporta una data concreta: «Per a major confirmació de lo sobredit, és de saber que en 11 dies del mes de juny del any 1618, entre los llibres de la notaria de Pere Pere Culla, trobà lo pare fra Llorens Gregori un llibre escrit [...]».⁵⁷ Afortunadament, Josep Osset Merle tingué la

53 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 55.

54 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 55.

55 Fra Pedro de la Vega (1539: 63).

56 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 15.

57 *Ibidem*.

sensibilitat d'anotar que aquesta «nota marginal [era] de distinta letra de la del libro». ⁵⁸ Per tant, una segona mà va intervenir en el document original.

Però aquesta no és l'única data del segle XVII que apareix al *Llibre de la fundació*. N'hi ha una altra en la primera rúbrica, abans del capítol que l'autor esmerça a la fundació del monestir de la Vall d'Hebron, on es parla de la vida de na Violant d'Arenós. Després que el pare Salamanca escriguera unes línies d'introducció a «la muller del duch Vell, nostre fundador, se nomenava dona Yolant», hi ha un aclariment, una anotació, que indica que prové d'una mà diferent de la principal: «Nota de distinta letra»; a la qual s'aporta informació nova que es va trobar «en lo any 1655, en un memorial que tragué a llum lo señor duch de Montalto, sent virrey de València [...]». ⁵⁹ Així doncs, podem descartar aquesta referència i l'anterior com a dates coetànies al moment de la primera escriptura del text.

Per acabar d'arredonir que totes les dates encaixen i que la proposta d'autoria de fra Francesc Castillo (1757) és correcta, farem una ressenya biogràfica de fra Joan Bapstista de Salamanca amb la documentació que hem trobat i la que ens ha transmés l'amic Fernando Pastor Gómez-Cornejo.

6. *Esbós biogràfic de l'autor*⁶⁰

Fra Joan Baptista de Salamanca (OSH) (1528?-1579) va professar al monestir de Sant Jeroni de Cotalba el dijous 11 de maig de 1544,⁶¹ quan tenia 16 anys o més, davant el prior fra Joan Baptista Blanes. En relació amb aquest acte cerimonial, en el *Llibre de professions* es conserva el jurament dels vots del seu

58 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 16.

59 BHMV, Fons Fullana, reg. 77, doc. 1, p. 32.

60 Volem agrair a Fernando Pastor Gómez-Cornejo que ens haja facilitat les referències en què el monestir de Sant Jeroni de Cotalba apareix en els llibres d'actes dels capítols generals de l'Orde de Sant Jeroni. Així mateix, també li agraiem els aclariments que ens ha fet sobre el funcionament de l'Orde.

61 ACV, Còdex 368, p. 192.

puny i lletra, escrits en llatí, en què es palesa que *Salamanca* és un àlies i no el seu cognom, entre altres aspectes d'interés:

Ego, frater Baptista à Salmantica, facio professionem et prometo obedientiam Deo et beata Marie et beato Hieronymo, et tibi fratri Baptiste Blanes, priori monasterii S[ancti] Hieronymi de Cotalba, ordinis S[ancti] Hieronymi et successoribus tuis et viuere sine proprio et in castitate secundum regulam beati Augustini, usque ad mortem, in cuius rei testimonium hanc literam meo nomine roboravi. Actis die jovis, XI calendas junii, anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo quadragesimo quarto. [Signatura:] Frater Baptista à Salmantica.

La carrera del pare Salamanca va ser bastant ràpida, ja que en només deu anys de professió va arribar a ser prior, cosa que no era habitual. Així mateix, desconexem on va aprendre hebreu i grec, coneixements que després va impartir, junt amb fra Jeroni Valleriola, a fra Carles Bartolí.⁶² Mentrestant, degué ocupar diversos càrrecs previs al del priorat, com ara el d'arquer —que també era arxiver— i de vicari.

El 1554 li va arribar el torn de regir Sant Jeroni de Cotalba, en qualitat de prior, fins a 1556.⁶³ El prior tenia la responsabilitat d'assistir al Capítol general de l'Orde que, en el cas d'aquest trienni, se celebrà el 4 de maig de 1555 al monestir de Sant Bartolomé de Lupiana (Guadalajara), i al qual assistí amb fra Joan Vallés, procurador, i dos criats més que els acompanyaven a peu, segons era costum. Gràcies a l'extens ròtul del monestir de Cotalba del *Libro de los Actos de los Capítulos Generales y Privados de la orden de San Jerónimo (1540-1566)*, que ha transcrit Fernando Pastor (ed. privada), coneixem les demandes que fra Joan Baptista de Salamanca plantejà a l'assemblea. Allí es va fer constar —per ordre d'aparició— que «a lo que se pide que mandásemos que no llevasen en San Miguel [de los Reyes] a los frailes de ese monasterio [de

62 ACV, Còdex 368, p. 239.

63 Ateneu Mercantil de València, Registre 1115, p. 5r-6v.

Cotalba] que van a negociar a Valencia los dos reales y medio que suelen llevar, o diésemos licencia para que ese monasterio pueda tener sus casas como solía en Valencia, a donde los tales frailes vayan a posar».⁶⁴ El Capítol contesta que Cotalba podia mantindre les cases que posseïa a València i que allí podien pernoctar els frares que s'hi enviaven «hasta que San Miguel de los Reyes tenga más posibilidad de la que ahora tiene»,⁶⁵ ja que només feia deu anys que s'havia fundat i l'adequació arquitectònica no devia ser encara bona. En relació també a les eixides del monestir, Cotalba va demanar si podia tenir «facultad para dar licencia a los frailes y para las salidas que le pareciere necesarias, sin pedir consejo de los diputados», a la qual cosa se li contesta que «la Orden proveerá lo que convenga».⁶⁶

Una altra qüestió important que reflecteix el ròtul de Cotalba en *Libro de los Actos* és el sentiment de pertinença a la Corona d'Aragó del monestir i la seua preservació identitària en el si de l'Orde de Sant Jeroni. Fra Joan Baptista de Salamanca demana als diputats de l'assemblea que vol que un dels dos visitadors dels monestirs de la Corona fora d'un d'aquests territoris: «A lo que se pide que se confirme lo que está mandado por otros dos Capítulos próximos pasados, que sea uno de los Visitadores generales del Reino de Aragón uno de los profesos de él. Respondemos que la Orden proveerá y responderá lo que convenga».⁶⁷ Tot apunta que, en alguna ocasió, no es va fer així. En aquest sentit de pertinença i preservació dels costums de la Corona d'Aragó, a més a més, el prior de Cotalba requereix que la festivitat de Sant Jordi se celebrara de doble menor al seu monestir.⁶⁸

Altres assumptes que preocupaven la comunitat de Cotalba eren els frares professors que no romanien aleshores al monestir i les visites de la noblesa saforenca. Així doncs, el retorn dels frares professors, que llavors feien estades

64 BRME, 173-I-49. Fernando Pastor (2009: 217 r.).

65 *Ibidem*.

66 *Ibidem*.

67 BRME, 173-I-49. Fernando Pastor (2009: 217 r.).

68 *Ibidem*.

en altres monestirs, bé per algunes habilitats bé com a senyal de càstig, entre d'altres, va ser una preocupació constant de totes les cases, i en aquest sentit Cotalba no va ser diferent. El pare Salamanca va demanar al Capítol «que los hijos de esa casa que están fuera vuelvan a ella», a la qual cosa se li va contestar que «decimos que vuelvan los que quisieren, si a nuestro padre le pareciere que cumple. Y los que están huéspedes, cuanto al salir de ella, que les sean alzadas las penitencias, queda remitido a nuestro padre».⁶⁹ D'altra banda, la visita de les benefactors al monestir no és cap secret que vulguem descobrir en aquest treball. De fet, s'ha pensat que tenien total llibertat, però la realitat ho contradíu. El prior de Cotalba volia que el Capítol general donara «licencia para que las señoras duquesa de Gandía y condesa de Oliva puedan subir al claustro y a lo demás que quisieren ver las veces que a esa casa vinieren», però aquest respongué que «se guarde el rótulo de la visitación», és a dir, que no entren dones en el cenobi.⁷⁰

Finalment, el ròtül d'aquest capítol recull les pregàries del monestir de la Safor en relació amb la predicació dels frares en les festes i diumenges en els llocs que depenien de la seua rectoria. El prior volia recuperar, segons el ròtül, que alguns dels seus frares visitaren els llocs de la seua rectoria quan hi haguera alguna festivitat. La contestació de Capítol a tal demanda, la deixa en mans dels visitadors, que eren els encarregats de conèixer de primera mà si els frares tenien massa relació o l'adequada amb les persones del segle: «A lo que se pide que se guarde lo que antes se solía hacer de ir algunos frailes a celebrar algunas fiestas del año a ciertos lugares de la rectoría de esa casa. Decimos que se guarde lo que los Visitadores dejaron mandado».⁷¹ I, per acabar, fra Joan Baptista de Salamanca es remet a la petició de l'arquebisbe de València, Tomàs de Villanueva, que volia que es diguera missa cada diumenge i en festes en els dos llocs de moriscos (Alfauir i el Rafalet de Benimira). En aquest sentit, el Capítol general contesta que «el religioso que fuere de esa casa a la granja a

69 *Ibíd.*

70 *Ibíd.*

71 *Ibíd.*

decir misa pueda decir otra en el uno de los dichos dos lugares. Queremos que se haga así». ⁷² Fet i fet, les actes del Capítol general ens han acostat una mica més si és possible a les exigències de fra Joan Baptista de Salamanca com a prior de Cotalba, que, dit siga de passada, no en foren poques si les comparem amb les que s'hi recullen en els ròtuls d'altres anys, que normalment són més breus.

Fra Joan Baptista de Salamanca va ser prior del monestir de la Murta d'Alzira durant el trienni de 1557-1560, després del priorat de fra Jeroni Chico i abans del de fra Lluís Pardo. Era habitual que els frares que ja havien sigut priors en el seu monestir de professió ho pogueren ser en altres —de fet, era un requisit—, sovint per a calmar els ànims de la comunitat on es traslladaven, si hi havia hagut alguna controvèrsia que la torbava, o per la bona fama del seu govern, motiu pel qual podria ser reclamat en altres cases, segons ens ha informat Fernando Pastor. El priorat del pare Salamanca en la Murta començà el 10 de desembre de 1557 amb la recepció a l'hàbit del frare llec Joan d'Alba «qui era estat novici en Sant Geronni de Gandia tretze mesos». ⁷³ Ací veiem que el prior és ben resolutiu davant d'un problema que afecta un frare de sa casa: «Lo qual se n'ixqué de allí no per descontents que ell tingués de la Casa, ni la Casa d'ell, sinó perquè la seua probansa no venia». ⁷⁴ Davant d'aquest retard, l'aspirant «anà a San Bartholomé y nostre reverent pare lo general li donà una lletra per a Sant Geroni per a que el rebessen y li donassen tantost la profeció». ⁷⁵ Malgrat tot, no va prendre l'hàbit a Cotalba perquè «hi era estat prior en Sant Geroni la major part del temps que allí fou novici». ⁷⁶ Així mateix, el 7 de gener de 1558 el prior demanà a la comunitat si els pareixia bé que fra Joan d'Alba fera la professió a la Murta «y que se li donàs lo dia de la Purificación de Nostra Senyora». ⁷⁷ El jove en qüestió, segons l'acta capitular, era molt hàbil

72 *Ibidem*.

73 Aurelià Lairón (2001: reg. 1.36).

74 *Ibidem*.

75 *Ibidem*.

76 *Ibidem*.

77 Aurelià Lairón (2001: reg. 1.37).

com a sastre i tenia bona conversació.⁷⁸ D'altra banda, aquest mateix dia la comunitat donà la professió a Jeroni Català, pastor que cuidava les cabres.⁷⁹ Per acabar, el 28 de març anuncià a la comunitat de la Murta que la dona de l'alcait de Xella havia deixat en el seu testament que li fora dit un aniversari perpètuament.⁸⁰ Tot apunta que el pare Salamanca va romandre a Alzira fins al 7 de gener de 1559, mentre gestionava aspectes bàsics com recepcions a l'hàbit i es venia una casa que el cenobi tenia a Alzira.⁸¹

Els darrers anys vint de vida de fra Joan Baptista de Salamanca estan poc documentats i no ens podem fer una idea general de si va romandre al monestir de Cotalba o va promoure a visitador general, com solia ser habitual en frares com ell. Per la datació del *Llibre de la fundació* sabem que en 1568 i 1569 estava al seu monestir i que, el 1570, feia de testimoni en la presa d'hàbit de diversos frares que no sabien escriure, segons consta en el *Llibre de professions*.⁸² Finalment, «lo pare frare Batiste de Salamanca morí en 16 de maig de [15]79».⁸³

7. Recorregut del 'Llibre de la fundació'

Abans que el *Llibre de la fundació de Cotalba* es trobara en parador desconegut des del 1936, diversos testimonis donaren notícia del manuscrit i de l'interés que va suscitar entre els historiadors i estudiosos de la literatura catalana. Hi ha testimonis de principis del segle xx que asseguren que la biblioteca del monestir es va dispersar per diferents rectories i llibreries de vell. Hi ha qui afirma que els llibres del cor anaren a parar a la col·legiata de Gandia junt amb la custòdia

78 Ibídem.

79 Ibídem.

80 Aurelià Lairón (2001: reg. 1.38).

81 Aurelià Lairón (2001: reg. 1.39-1.41).

82 AMV, Registre 1115, doc. 1, pp. 8v.-8r.

83 AMV, Registre 1115, doc. 1, p. 4r.

del monestir. Fora com fora, el cronicó vell de Cotalba estigué a l'abast d'uns pocs que, al remat, en van deixar empremta en els seus escrits.

La primera referència bibliogràfica que demostra documentalment un interès pel cronicó del pare Salamanca, és la que recull Vicente Castañeda Alcover en «Manuscritos lemosines y de autores valencianos o que hacen relación a Valencia, que se custodian en la Real Biblioteca de San Lorenzo del Escorial». L'autor de l'article hi descriu un opuscle de cinc pàgines titulat *Fundació y dotació desta nostra casa de S. Hierony de Cotalba, alias de Gandia, y la fundació del monestir que nostres primers pares fundasen prop de Dénia*, del qual afirma que la lletra és de finals del segle XVI i que «perteneció al padre Sigüenza, quien lo utilizó para la redacción de su crónica de la Orden de San Jerónimo». ⁸⁴ Efectivament, es tracta d'un resum de la primera crònica del monestir de la Safor que es va enviar al cronista oficial de l'Orde vers el 1595.

El gran historiador del monestir de Sant Jeroni de Cotalba és fra Francesc Castillo, autor de la renovació del cronicó. Aquest frare va escriure, en 1757, la *Historia general de nuestro real monasterio de San Jerónimo de Gandia*. El pare Castillo tenia la croniqueta al seu abast i, a pesar que la va criticar, confessà que sense ella es trobaria com en una habitació obscura. Hi recorre desenes de vegades per a documentar-se i reescriure el llibre d'història de Cotalba.

Fins ací hem vist les referències anteriors al segle XX. Vegem ara les posteriors. En els primers anys del segle XX encara es podia accedir al *Llibre de la fundació de Cotalba* amb una relativa facilitat. La tercera persona que hem pogut documentar que va llegir el cronicó és el rector de l'Alqueria de la Comtessa (1903-1911), Josep Ramon Soler Espí, natural d'Albaida. Aquest prevere va escriure un diari sobre l'edificació de l'església de l'esmentat poble que s'intitula *Libro de memorias sobre todos los asuntos que afectan a la parroquia de Alquería de la Condesa (1903-1911)*. ⁸⁵ El rector va afegir una quartilla solta (p. 74) a aquestes memòries que conté unes anotacions que versen sobre la

84 Vicente Castañeda (1916: 296).

85 Arxiu Parroquial de l'Alqueria de la Comtessa, sense signatura.

compravenda dels llogarets de l'*Alqueria de la Condesa* i l'*Alqueria dels Flares* en els segles xv i xvi. La referència documental que s'anota en aquest paper, diu que la informació estava en el «fol. 71 del libro antiquísimo de la *Fundación*» que va pertànyer al monestir de Cotalba.⁸⁶

Un altre dels personatges que va poder veure el cronicó és l'advocat Josep Osset Merle, a qui li devem les gràcies que ens n'haja arribat una còpia. L'advocat valencià publicà un article en la revista *Cultura Valenciana*, en 1927, amb la finalitat de contribuir al centenari del naixement Felip II. El títol d'aquest treball és «El rei Felip II visita el monasteri de Sant Jeroni de Gandia». En la introducció diu que «entre les moltes coses, curioses en sa major part, que poc a poc vaig replegant, encontre un llibre referent a l'institució del jerònims, de Cotalva, dividit en dos "Rúriques": la primera trata de la fundació i la segona de les vàries donacions fetes a la dita Orde». No hi ha cap dubte que és el llibre vell de la fundació de Cotalba, la còpia incompleta del qual es conserva en la Biblioteca Històrica Municipal de València (reg. 77).⁸⁷ D'altra banda, la visita de Felip II al monestir ja s'havia publicat en castellà, el 1886, en la revista que dirigia Roc Chabàs *El Archivo*, segons diu Osset, a partir de la versió de la crònica de Francesc Castillo. En aquest sentit, l'advocat de València determina que, després de confrontar les dues relacions, «no cap dubte ningú que el dit pare la va copiar. O, millor dit, per a la seua se inspirà en la anònima que hui publique, sent esta molt anterior a la d'ell; com anterior és també el llibre sobre Sent Jeroni de Cotalva d'a on tragué també i li serví de font per a escriure la seua historia».⁸⁸

Finalment, hi ha constància que la família Trénor, segons Lluís Fullana Mira, tenia en propietat el *Llibre de la fundació* en 1936. El pare Fullana va escriure un article en el *Boletín de la Sociedad Catellonense de Cultura*, en el qual estudiava les famílies valencianes i catalanes amb el cognom *March*, amb

86 APAC, sense signatura, *Libro de memorias...*, p. 74.

87 BHMV, Fons Fullana, Manuscrits, Reg. 77, doc. 2.

88 Josep Osset (1927: 59).

l'objectiu de documentar els orígens del gran poeta valencià Ausiàs March.⁸⁹ Per a dur a terme aquest estudi recorregué al cronicó del pare Castillo i al llibre vell de la fundació de Cotalba. En ocasió de parlar de la dona de Pere March, na Constança, compara les dues cròniques i arriba a la conclusió que el pare Castillo havia errat: la Constança que se cita al manuscrit era la muller de Pere March net. Doncs bé, en aquest context documental escriu una nota a peu de pàgina que diu així: «El P. Castillo lo toma del *Llibre Vell de la Fundació de S. Jeroni de Cotalba* que perteneció a dicho monasterio y hoy obra en poder de D. Federico Trénor, dueño del edificio y tierras que fueron del mismo monasterio, el cual tuvo la deferencia de dejarme dicho ms. para sacar una copia que conservo».⁹⁰ Encara que el pare Fullana no hi consigna el nom, l'autor de la còpia dels dos documents és Josep Osset Merle.

8. Conclusions

La descoberta del *Llibre de la fundació de Cotalba* (1569), en el context de la tesi doctoral que duem en marxa, ens ha possibilitat oferir a la comunitat científica un cronicó que havia passat desapercebut per als experts en historiografia catalana. D'acord amb les dades històriques i codicològiques del llibre, podem concloure que l'obra de Joan Baptista de Salamanca s'insereix perfectament en el context de les requestes dels Capítols generals per a construir una crònica de l'Orde general que llavors, a mitjans del segle XVI, encara no s'havia materialitzat. En aquest sentit, després de veure que la llengua habitual dels crònics dels monestirs de l'àmbit lingüístic català era el castellà,⁹¹ que Cotalba no seguira aquesta tònica s'explica pel fet que l'escriptura de la crònica vella es va

89 Lluís Fullana (1936). El nom de l'article és «Los caballeros de apellido March en Cataluña y en Valencia».

90 Lluís Fullana (1936: 163).

91 El monestir de la Murtra, de Badalona, compta amb dos cròniques del segle XVII que es mantenen fidels a la llengua pròpia (Carles Díaz 2013).

avançar al projecte cronístic de l'Orde. Cal esmentar, així mateix, que el resum que remet el monestir de la Safor al pare Sigüenza fou en català.

Pel que fa al contingut de l'obra, aquesta tracta de la fundació i la dotació econòmica del cenobi; per tant, en això no difereix gens amb les altres cròniques d'aquest tipus. Sí que aporta, però, més dades biogràfiques d'Alfons el Vell i del seu entorn familiar, en relació amb el monestir. Quant a l'atribució d'autoria de fra Francesc Castillo en el pare Salamanca, la considerem encertada, malgrat que no estiga clar per què va escriure, una volta de quatre, que el cronicó era anònim. D'altra banda, hem observat que hi van intervenir diferents mans. Algunes d'aquestes es prestaven a incongruències cronològiques, però, en certificar que estaven anotades per persones diferents de l'autor, les hem descartades. Una o diverses mans, a més a més, van afegir informació posterior al 1569 amb la voluntat de completar la crònica; per tant, cal desestimar-les.⁹² Tanmateix, les incongruències bibliogràfiques també han sigut descartades perquè feien referència a l'obra de fra Pedro de la Vega (1539) i no entraven en conflicte amb la cronologia que hem detallat de professió i traspàs (1544-1579) del pare Salamanca.

Per tal de comprovar que totes aquestes dates i informacions anotades per altres no encaixaven en la línia biogràfica de fra Joan Baptista de Salamanca, hem fet un esbós de la seua vida per a descartar-ne els dubtes. Gràcies a aquesta semblança, en conseqüència, hem observat que l'autor reunia la formació i les capacitats intel·lectuals per a dur a terme una obra d'aquest tipus.

Finalment, cal assenyalar que el cronicó ha sigut una obra útil a tots aquells personatges que s'hi han acostat, tant per a consultar-la breument com per a citar-la pràcticament tota, com fou el cas de fra Francesc Castillo. D'altra banda, la família Trénor, que la degué recuperar després de comprar el monestir, la va mantindre, almenys, fins al moment de la redacció de l'article de Lluís Fullana Mira en 1936.

92 L'únic aspecte que cal considerar sobre les dates extremes del contingut de la crònica de fra Joan Baptista de Salamanca, és que la darrera data que s'hi fa constar és de 1587 (ACV, Còdex 368, p. 145). Es fa palés, doncs, que, des de 1579 fins al 1587, altres frares van anotar-hi més dades dels benefactors del monestir al llibre, així com la relació de la visita del rei Felip II.

Bibliografia

- CAMPOS FERNÁNDEZ DE SEVILLA, F. J. (OSA) (2016) «Historiografía de la Orden de San Jerónimo», *La Ciudad de Dios*, vol. 229, núm. 3, setembre-desembre, pp. 727-758.
- CASTAÑEDA ALCOVER, V. (1916) «Manuscritos lemosines y de autores valencianos o que hacen relación a Valencia, que se custodian en la Real Biblioteca de San Lorenzo del Escorial», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, tom 34, Madrid, Tipografía de la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, pp. 275-299.
- CASTILLO ESTURÍ, F. (1757) *Historia de nuestro real monasterio de San Gerónimo de Gandía*, ACV, Còdex 368.
- DE LA VEGA, P. (1539) (trad. de Juan de Brocar) *Cronica de los frayles de la orden del bienaventurado sant Hieronymo*, Alcalá de Henares.
- DÍAZ MARTÍ, CARLES, 2013, *La primera crònica del monestir de Sant Jeroni de la Murtra (1413-1604) de Francesc Talet*, Lleida, Pagès Editors SL.
- ESCOLANO, G.; PERALES, J. B. (1879) *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad de Valencia*, València/Madrid, Terraza, Aliena y Compañía Editores, tom 2.
- FULLANA MIRA, L. (1936) «Los caballeros de apellido March en Cataluña y en Valencia», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, tom XVII, gener-febrer, quadern 1.
- GARCÍA-MENACHO OSSET, E. (2001) «Los Osset, un linaje aragonés», *Anales de la Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogía*, núm. 6, pp. 53-86.
- LAIRÓN PLA, AURELIÀ JOSEP, 2001, *Monasterio de Nuestra Señora de la Murta de Alzira (1552-1835). Estudio histórico-diplomático a través de las actas capitulares. Actas capitulares (1661-1782)*, Universitat de València, tesi doctoral dirigida pel Dr. en Vicent Pons Alòs.
- OSSET MERLE, J. (1927) «El rei Felip II visita el monastir de Sant Jeroni, de Gandia», *Cultura Valenciana*, any II, quadern II, pp. 59-68.
- PASTOR GÓMEZ-CORNEJO, F. (2005) *Libro de los Actos de los Capítulos Generales y Privados de la orden de San Jerónimo (1415-1473)*, tom 1, edició privada (BRME, 173-I-45).
- (2009) *Libro de los Actos de los Capítulos Generales y Privados de la orden de San Jerónimo (1540-1566)*, tom 3, edició privada (BRME, 173-I-49).
- REVUELTA SOMALO, J. (1982) *Los Jerónimos. Una Orden religiosa nacida en Guadalajara*, Guadalajara, Institución Provincial de Cultura Marqués de Santillana.
- SIGÜENZA, fra José (OSH) (1600) *Segunda parte de la historia de la Orden de San Jerónimo*, Madrid, Imprenta Real.
- (1605) *Tercera parte de la historia de la Orden de San Jerónimo*, Madrid, Imprenta Real.
- (1907-1909) *Historia de la Orden de San Jerónimo*, Madrid, Nueva Biblioteca de Autores Españoles, dos toms.